

bok recensioner

Om "ungdomsproblem" - nyanserat och lärorikt

LARS B OHLSSON, HANS
SWÄRD

Ungdom som samhällsproblem

Studentlitteratur, Lund 1994. 224 sidor.

Författarna är verksamma som forskare och lärare vid Socialhögskolan i Lund. Boken, som riktar sig till högskolestuderande inom utbildning, fritid, vård och omsorg, analyserar "ungdomsproblem" ur historiska, sociologiska, kriminologiska och vetenskapliga aspekter. I tur och ordning behandlas begreppsdefinitioner, ungdomsproblemens utveckling och samhällets åtgärder, den offentliga debatten samt teoribildning och forskning på området (i Sverige och internationellt). Avslutningsvis diskuteras de svårigheter som är förenade med ungdomsarbete, dvs projekt som sätts igång för att förhindra kriminalitet, asocialitet, utanförskap, missbruk och liknande bland ungdomar. En modell presenteras för hur ungdomsarbete bäst bör bedrivas (modellen har utvecklats av den danske pedagogen Mörch). Ett viktigt genomgående tema är diskussionen om arvets och miljöns betydelse. Ett annat är frågan om problemen var mindre förr eller alltid har varit ungefär lika stora. Ett tredje tema gäller om sociala ungdomar skall betraktas som *offer* eller som *ansvariga subjekt*.

I den inledande begreppsdiskussionen problematiseras såväl begreppen "ungdom" och "problem" som sammansättningen "ungdomsproblem". Författarna visar hur dessa till synes enkla termer kan definieras på en rad olika sätt och analyseras från olika utgångspunkter. Problemen kan t ex ses som uttryck för verkliga existerande förhållanden (objektivism) eller som sociala kon-

struktioner, vilket innebär att något blir ett problem därför att någon definierar det så (konstruktivism). Det framhålls att "ungdomsproblem", som uttrycker ett ovanifrånperspektiv, bör skiljas från "ungdomsproblem", som avser de berördas egen syn på sina problem.

"Ungdom som samhällsproblem" måste betraktas som en mycket värdefull lärobok för avsedda målgrupper. På ett ganska litet utrymme koncentrerar framställningen en stor mängd fakta och resonemang. Den viktigaste lärdomen är kanske just det nyanserade sättet att närma sig ämnet, som gör det möjligt för läsaren att tillägna sig en problematiserande hållning till själva begreppet "ungdomsproblem". Till detta kommer utförliga litteraturlistor och ett sakregister. Bildmaterialet förtjänar en speciell eloge.

Mina invändningar är i huvudsak följande. I synnerhet de teoretiska kapitlen (5,6,7) är massiva och en aning svårillgängliga. Här torde krävas kompletterande förklaringar av läraren. En del upprepningar förekommer både i texten och bland referenserna. Vidare berör författarna vissa frågor som de sedan aldrig går vidare med, vilket kanske inte heller är möjligt inom ramen för denna bok. Men ändå måste de svåraste frågorna någon gång ställas och belysas, om vi alls skall ha någon möjlighet att komma till rätta med vad vi kallar ungdomsproblem. Några exempel: Hjälper det att sätta in åtgärder tidigt? Kan allt förebyggas? Kan allt prediceras? Kan allt botas? Finns det överhuvudtaget någon handlingsmodell som skulle fungera? (Det framgår inte om den i boken redovisade modellen har prövats i praktiken.) Finns det överhuvudtaget någon teori som skulle kunna förklara tillräckligt mycket? Det är nödvändigt att de vanliga föreställningarna om att det t ex går att förebygga allt och komma till rätta med alla problem (om man bara tänker och planerar bättre) verkligen problematiseras.

En tanke som slog mig vid läsningen av de första kapitlen var att vissa resonemang i boken med fördel skulle kunna sättas i relation till varandra och på så sätt ge upphov till nya analyser. Jag tänker på att författarna diskuterar *både* frågan om individen bör ses som ett offer eller som ett ansvarigt subjekt *och* frågan om ungdomsproblemen skall betraktas som större för varje generation eller som ungefär konstanta. Men dessa frågor diskuteras separat, de kombineras aldrig. Kanske vore det fruktbart att göra

det? Vilka resonemang skulle utifrån detta kunna föras om problemsaker, skuldfrågor och lämpliga åtgärder? Hur skulle man t ex kunna motivera en ståndpunkt som innebar dels att problemen är större idag än tidigare, dels att skulden bör läggas på ungdomarna själva - kan människan ha blivit moraliskt sämre? Verkar det vettigt? Eller är det rimligare att hävda att tanken att problemen har blivit värre med tiden måste föränas med en syn på individerna som *offer* för samhällsutvecklingen? Sådant kan man fundera över.

Detta sistnämnda är ingen invändning utan mer ett exempel på hur författarnas framställning kunnat sätta igång nya tankeprocesser. Sammanfattningsvis kan denna bok alltså i hög grad rekommenderas som lärobok och för personlig fortbildning. Om författarna dessutom i annat sammanhang ville gå i närmkamp med de riktigt svåra frågorna skulle detta vara ytterligare en sak att glädja sig över.

Dagmar Lagerberg

Unik handbok i psykoterapi med barn med beteendestörningar

PAULINA F KERNBERG,
SARALEA E CHAZAN

Barn med beteendestörningar.

Natur och Kultur 1994.

Författarna till denna bok, Paulina F Kernberg MD och Saralea E Chazan PHD m fl, är verksamma vid Cornell University Medical College. Paulina F Kernberg är chef för BUP-enheten vid New York Hospital Cornell Medical Center. Dessa har låtit denna bok växa fram under gemensamt arbete inom en grupp av kliniker som velat lägga fram sina terapeutiska erfarenheter till fromma för undervisningen i och forskningen om psykoterapi med barn.

Inriktningen är lovvärd med fokus på ett vanligt inom barnpsykiatri förekommande svårbehandlat kliniskt klientel.

Antalet barn med aggressiva utagerande icke socialt anpassade beteenden ökar, även om endast en liten del av dessa kommer att bli "värstingar".

Boken är efterlängtd och har ingen tidigare motsvarighet i Sverige. Detta är en bok

man som barnterapeut läser med stor behållning. På dess lättillgänglighet och pedagogiska klarhet är den att rekommendera för alla de som vill utveckla sitt bemötande av barn professionellt och lära sig hur man kan ge tydlig känslomässig bekräftelse.

Författarnas teoretiska ram är jag-psykoanalytisk, baserad på objektrelationsteori.

Teorier om bindning, inläring och gruppdynamik ingår också i denna vida ram. Sammanställningen av teoretiska begrepp bidrar till att vidga förståelsen. Boken vill bidra till en förbättrad behandling inte bara av beteendestörningen och dess påverkan på familjen utan till en förbättring av den allmänna negativa prognosen för dessa slag av störningar.

Författarna skiljer på aggressiv/socialt anpassade och aggressiv/socialt icke anpassade störningar då dessa två grupper kräver olika behandling. Individur ur den sistnämnda gruppen har i vuxen ålder ofta häktats för våldsbrott. Andra problem som ofta förekommer i samband med beteendestörningar är koncentrationssvårigheter, läs- och skrivsvårigheter och kontaktsvårigheter.

Vid närmare syn på hur dessa barn upplever sig själva visar det sig att de uttrycker sig hellre i handling än i ord och har en benägenhet att inte uppfatta samband mellan motiv-handling-påföljd. Minne, uppmärksamhet och reflekterande tankar är inga tillförlitliga realiteter för dem. Auktoriteter, inklusive föräldrar och lärare uppfattas ofta som inkräktande och orättvist bestraffande personer.

Under hela sin utveckling visar barn med beteendestörningar en benägenhet att internalisera negativa föreställningar och känslor om föräldrarna. Ilska, ångest och åtföljande negativa föreställningar om sig själva samverkar i utformningen av en negativ självbild med bristande självuppskattning och med depression.

Beteendestörningen kommer att bestå eftersom dessa inåtriktade negativa representationer av en själv och andra projiceras på den yttre världen. Dessa barn kommer ofta att uppfatta andra likadant som de uppfattar sig själva. Identifikation med hjälpsamma människor hindras i och med att barnens bild av andra människor förvrängs av deras projektion av aggression och därtill de aggressioner de väcker hos andra som en sekundär reaktion.

Barn med beteendestörningar har en ge-

mensam grundkänsla av att vara oönskade och oönskade. Barnen blir inställda på ett upprepande av meningslösa och frustrerande interaktioner.

Boken ger terapeuten tre olika sätt att behandla barn i grundskoleåldern som diagnostiserats som beteendestörda. De tre metoderna är individuell stödjande expressiv lekterapi, föräldraträning och lekgruppsrapport. De tre metoderna kan användas separat eller kombinerade.

En omsorgsfull upplinjering av metodiken gör att den kan användas både av kliniker och forskare.

En erfaren kliniker får i denna bok möjlighet att förfinas sin behandlingsteknik och bredda variationen av behandlingsmetoder. För forskaren erbjuder boken ett sätt att bedöma resultatet av barnpsykoterapi genom användningen av klart definierade behandlingsformer.

Alla tre behandlingssätten understryker nödvändigheten av att omstrukturera barnets livsupplevelse liksom de inre föreställningar som ligger bakom dess beteende.

Målet är att minska barnets tidigare beteendestörningar och stärka dess anpassningsförmåga.

Boken ger en detaljerad beskrivning av behandlingsformerna och deras individuella tillämpning.

Det förhållningssätt som författarna lärt ut inger hopp och förtröstan att det ändå är möjligt att förändra barnens beteenden och hjälpa dem att etablera fungerande relationer.

Det är en tillgång att denna bok nu finns översatt till svenska och det är en bok som man vill äga och använda som handbok.

Gunilla Ljungman

Kunskap om fostrets och spädbarnets utveckling

PHILIP HWANG (RED)

Spädbarnets psykologi

Natur och Kultur 1993.

I "Spädbarnets Psykologi" vill författarna enligt redaktören Philip Hwang bli en spegel all ny kunskap som under senare år har vuxit fram om såväl fostret som det späda barnets utveckling. Boken ger i tio kapitel en bred och mycket intressant inblick i olika kun-

skapsområden alltifrån fostrets och det lilla barnets utveckling, över till den sociala och emotionella utvecklingen hos såväl barn som nyblivna föräldrar. Boken tar framförallt upp den "normala" utvecklingen, men diskuterar även vissa mer specifika problem som prematuritet och psykiska problem hos nyblivna mödrar. Författarna anlägger ett delvis mycket olikartat teoretiskt perspektiv på sina redovisningar, psykodynamisk objektsrelationsteori varvas t ex med en traditionellt biologisk modell.

I kapitlet "Från ofödd till nyfödd" av Peter de Chateau får vi veta hur synen på det födda barnet har växlat under tidens gång och i olika kulturer. Genom bl a ultraljudsregistreringar och videofilmning vet vi idag en hel del om det födda barnets förmågor, och kapitlet ger en rad spännande exempel på detta. Astri Lindberg Gulbrandsen anlägger ett krisperspektiv på graviditet och förlossning. Hon talar om sårbarheten men också om de utvecklingsmöjligheter som föds under denna omvälvande och känsliga period i livet. Speciellt betonar hon de förändrade sociala rollerna hos de blivande föräldrarna, hur identiteten förändras hos mor och far och de accentuerade skillnaderna mellan män och kvinnor.

Hur uppfattar spädbarnet omvärlden - och vad tänker det? är frågor som Claes von Hofsten försöker besvara med hjälp av rön ur senare års spädbarnsforskning. "Visuell preferens", dvs att barnet föredrar att titta på vissa saker framför andra och "habituering", att barnet vänjer sig vid att se något nytt och att intresset då avmattas, är två viktiga tekniker som tillsammans med videofilmning har ökat vår kunskap inom området. Författaren ger ett flertal exempel på barnets kompetens som visar att det lilla späda barnet är förberett på att utforska sin omvärld och att redan från första början samspela med den. Mikael Heimann fortsätter sedan med att visa hur aktivt det lilla barnet är i att forma sociala kontakter mellan barn och föräldrar. Utvecklingen av leendet, från det spontana reflexleendet till det selektivt sociala leendet, och barnets förmåga att imitera är några av de sociala byggstenarna. Han diskuterar vad det kan betyda när barnet undviker ögonkontakt och ger exempel på hur imitation kan användas i samspelsbehandling.

I Margareta Berg Brodén's kapitel är det tidiga samspelet mellan barn och föräldrar i centrum. Hon lyfter även fram föräldrarnas delaktighet i samspelet och anser att både

barn och mor har en medfödd förmåga att deltaga i det tidiga samspelet. Vi borde försöka att lita mera på den egna intuitionen och de egna känslorna. Konflikter i våra egna tidigare relationer kan utgöra hinder för kontakten och försvåra vår förmåga att avläsa barnets signaler och behov. Under spädbarnstiden är dock både mor och barn mycket formbara, hos barnet finns en självkorrigerande kraft, och modern har ofta en hög beredskap för att ta emot hjälp. Perioden lämpar sig således mycket bra för psykoterapeutiska insatser.

Barnets tidiga temperamentsdrag är en av de faktorer som påverkar barnets samspel med omgivningen. *Berit Hagekull* och *Gunnilla Bohlin* redogör för den forskning som visar att det troligen finns en ärftligt grundad disposition som bidrar till att vissa temperamentsdrag utvecklas. Miljöns påverkan kan man ändå inte bortse ifrån, och temperamentsdragen förändras till viss del över tiden. Författarna tar upp några olika grundläggande egenskaper som aktivitetsnivå, irritabilitet och anpassningsförmåga, och diskuterar det ofta använda begreppet "difficult child". På grund av barnets egenskaper och omgivningens krav och förmåga att möta barnets behov kan man se föräldrabarnkonstellationer som fungerar bättre/sämre än andra ("goodness of fit").

Berit Erlandsson och *Karin Stjernqvist* skriver om hur det kan bli för en familj när man får ett för tidigt fött barn. De tar upp det faktiska som händer, neonatalvårdens intensiva övervakning och de somatiska riskerna med att vara för tidigt född. De diskuterar skillnaderna mellan för tidigt födda och fullgångna barn och föräldrarnas psykologiska anpassning till sitt lilla barn. Psykiska problem hos nyblivna mödrar är innehållet i *Birgitta Johanssons* kapitel. Hon ger en kortfattad historisk beskrivning och redogör för de vanligaste psykiska problemen under nyföddhetsperioden. Ungefär 10% av alla nyblivna mödrar får depressiva symtom efter en förlossning. Det finns många åsikter om orsakerna allt ifrån biokemiska över till rent psykologiska. De flesta undersökningarna visar att en långvarig störning eller depression har en negativ effekt på barnen, och klart är att relationen mellan mor och barn försvåras. Behandling och stöd är därför en angelägen uppgift för hälsovården.

Bokens redaktör, *Philip Hwang* avslutar med två kapitel där han först skriver om pappans roll under nyföddhetsperioden. De flesta undersökningar som är gjorda visar

att man och kvinna i stort sett reagerar likadant på barnet och att det alltså på detta område inte finns några viktigare biologiskt grundande könsskillnader. Beteendemässiga skillnader kan ändå uppstå genom t ex socialt tryck och sociala förväntningar. Nancy Chodorows objektsrelationsteori är den teoretiska utgångspunkten i hans beskrivning av de förändringar som inträffar i en familj när det första barnet föds och då tvåsamheten blir tresamhet.

Boken ger en bred provkarta på det som idag har blivit etablerad kunskap, och tar också upp många av de forskningsproblem som är aktuella att arbeta vidare med. Den vänder sig till alla som på något sätt kommer i kontakt med graviditet, förlossning och nyföddhetsperioden, dvs alltifrån de professionella på området till vanliga föräldrar. Möjligen kan man tycka att vissa avsnitt är så pass problemorienterade att boken i större utsträckning borde intressera fackfolk inom aktuella yrkesområden än blivande eller nyblivna föräldrar.

Monica Östberg

Omvardnadsteorier

MARIT KIRKEVOLD

Omvardnadsteorier - analys och utvärdering

Studentlitteratur, Lund 1994, 210 sid.

Syftet med boken är att ge läsaren dels en översikt över omvårdnadens teoretiska utveckling, dels en grund för analys och djupare förståelse av befintlig omvårdnadsteoretisk litteratur. Omvårdnadsteorierna försöker att beskriva disciplinens särart och sjuksköterskans funktionsområde på ett uppriktigt sätt. På senare år har de utsatts för mycket kritik, till stora delar välgrundad.

Marit Kirkevold är sjuksköterska och doktor i omvårdnad och verksam vid institutionen för sykepleievetenskap vid Oslo universitet.

Boken består av två delar. Den första delen ger läsaren en inblick i den historiska utvecklingen av omvårdnadsteorier. Det har skett en markant utveckling från 1950-talet fram till idag med avseende på frågeställningar och problemområden. Kirkevold menar att denna utveckling beskrivit en spi-

ralformad linje. Flera frågeställningar har då och då återkommit. Exempel på frågeställningar som har varit betydelsefulla för teoriutvecklingen: Behövs det teori i omvårdnad och i så fall varför? Vilken typ av teori behövs? Vad kännetecknar en teori? Är omvårdnad en egen vetenskap? Vad är omvårdnadens natur?

Den omvårdnadsteoretiska utvecklingen baseras främst på den amerikanska utvecklingen. Kirkevold hänvisar bl a till professor Afaf Meleis och hennes beskrivning av teoriutvecklingen men beskriver också den omvårdnadsteoretiska utvecklingen i Norden. Hon menar att för att kunna placera den omvårdnadsteoretiska utvecklingen i Norge och Sverige i sitt rätta perspektiv, är det nödvändigt att känna till dess amerikanska rötter.

På ett utmärkt sätt bearbetas olika moment beträffande oenigheter om teori i allmänhet och omvårdnadsteori i synnerhet. Läsaren kan lätt följa med i författarens resonemang utifrån följande punkter: Terminologin teori kontra modell, olika nivåer typer av teorier, syftet med omvårdnadsteori, teories struktur, räckvidd och abstraktionsgrad, världsbild dvs filosofiska antaganden samt om en eller många teorier skall väljas. Slutligen diskuteras om vilka metoder som ska användas för utvecklandet av omvårdnadsteorier samt hur dessas innehåll ska se ut.

I sista kapitlet i den första delen diskuteras Kirkevold syftet med att analysera och utvärdera olika omvårdnadsteorier. Hon framhåller vikten av att definiera vad teorierna faktiskt säger och vilka konsekvenser detta får för den praktiska verksamheten.

I detta kapitel presenteras också ett analysinstrument som är konkret och tydligt. Instrumentet består av en analysdel som berör en sammanfattning av teorins huvudkomponenter, teorins beskrivning av omvårdnad samt teorins "världsbild". Den andra delen består av en utvärdering om teorins teoretiska och praktiska hållbarhet. Kirkevold menar att genom att läsa teorin och analysera parallellt kan man uppnå en avsevärd ökad insikt om teorin. Förhoppningsvis, när läsaren blir van att använda instrumentet, kan det ge underlag för ett mer självständigt utövande av analys och utvärdering av omvårdnadsteorier.

I den andra delen av boken presenteras ett urval av omvårdnadsteorier, som kan svara mot den omvårdnasutveckling som har skett i Norge. Trots det är de valda omvårdnads-

teorierna av stort intresse även för oss i Sverige. De omvårdnadsteorier, som granskas och analyseras utifrån analysinstrumentet är av V Henderson, D Orem, J Travelbee, D Carnevali, K Mortensen, K Eriksson samt P Benner och J Wrubel.

I sista kapitlet av boken presenteras några troliga utvecklingslinjer om omvårdnadsteoriernas framtid. Detta är intressant läsning och ger läsaren inspiration för vidare spekulationer i ämnet.

Sakgranskare till boken är med dr Kerstin Hjelm-Karlsson. Hon har kompletterat framställningen av den omvårdnadsteoretiska utvecklingen i Norge med korta avsnitt som beskriver motsvarande utveckling i Sverige. Detta är mycket positivt.

Målgruppen för denna läsvärda bok är blivande och yrkesverksamma sjuksköterskor och övriga intresserade personer med anknytning till vården. Den är ett utmärkt komplement till övrig omvårdnadsteoretisk litteratur och framförallt är den ett stort stöd för sjuksköterskor och sjuksköterskestuderande som självständigt ämnar analysera teoretiska arbeten i vården.

Karin Jackson

Att vi blir så många äldre

PER BROOMÉ, PIRKKO JONSSON

Äldreomsorgen i Sverige. Historia och framtid i ett befolknings-ekonomiskt perspektiv

Stockholm: SNS Förlag 1994, 96 sidor.

Boken har två olika syften. Det första är att mot bakgrund av den demografiska utvecklingen beskriva äldreomsorgen från mitten av 1700-talet fram till våra dagar. Det är frågan om en utveckling från misär och förnedring för många äldre till den moderna välfärdsstatens pensionärer i servicehus och på dagcentraler. Det andra syftet är att diskutera vilka konsekvenser den demografiska förändringen får för den framtida äldreomsorgen.

Vad gäller historien urskiljer författarna tre stora generationsskapande åldersgrupper under den aktuella perioden. Den första gruppen föds under 1700-talets mitt, den andra under början av 1800-talet, och den tredje under 1940-talet. Gemensamt för

Tabell 1. Antalet äldre män och andelen äldre i procent av hela befolkningen 1750-2025.

Åldersgrupp	65 år -	% av befolkn.	80 år -	% av befolkn.	Total befolkn.
1750	110 401	6,2	15 000	0,8	1 780 678
1800	134 084	5,6	11 000	0,5	2 347 303
1850	167 953	4,8	17 000	0,4	3 482 541
1900	429 834	8,4	56 000	1,1	5 136 441
1950	721 093	10,2	106 000	1,5	7 041 819
1990	1 126 010	17,8	369 000	4,3	8 527 100
2000	1 514 000	17,0	448 200	5,1	8 949 700
2025	1 938 000	20,4	537 500	5,7	9 506 900

dessa åldersgrupper är att de är avsevärt större än föregående grupper. Så är t ex 1946-1950 års åldersgrupp cirka 50 procent större än 1931-1935 års åldersgrupp.

Vad gäller framtiden är det åldersgrupperna födda på 1940-talet som är av intresse. Dessa blir 65 år under perioden 2005-2015 och 80 år under perioden 2020-2030. Man kan alltså förutse att antalet äldre fortsatt kommer att öka i den svenska befolkningen. Andelen äldre ökar också, men inte lika starkt som under perioden 1950-1990. Då tredubblades andelen gamla över 80 år. (jfr tabell 1). En konsekvens av dessa demografiska förändringar är att den traditionella befolkningspyramiden blir mer och mer lik en kvadrat.

Rimligen kommer värderingar och kultur-mönster hos de äldre att bli annorlunda i framtiden. Även deras köpkraft och efterfrågan kommer att förändras. En ökad andel av de äldre kommer också att ha invandrarbakgrund. Allt detta får uppenbart konsekvenser för den framtida äldreomsorgen. Vilka konsekvenser är dock svårt att veta mer exakt. Men enligt författarna är det olika typer av brister som kommer att bli påtagliga. Detta gäller framför allt pensionssystemet, sjukvården, äldreboendet och omsorgen. De befarar också att vi kan få brist på arbetskraft i äldreomsorgen, ett problem som kan visa sig redan i slutet av 1990-talet.

En omprövning av både finansiering och produktion av hela äldreomsorgen blir nödvändig. Som argument anför författarna bl a att den pågående värderingsförskjutningen från en offentlig-kollektiv position till en privat-individuell kommer att förstärkas. Men är detta en rimlig prognos? Är det ens frågan om en prognos? Är det inte snarare författarnas egna värderingar som här

kommer till uttryck? Vad de propagerar för är att den framtida äldreomsorgens problem bör lösas inom ramen för ett värderings-system som är långt mer privat-individuellt orienterat än dagens. Personligen känner jag ingen entusiasm inför dessa värderingar. Men de demografiska analyserna är mycket övertygande, och kanske är det just denna värdeförskjutning som kommer att dominera i framtiden. Boken borde därför vara av stort intresse för alla som vill vara med att utforma den svenska äldreomsorgen.

Tore Nilstun

Våra recensenter

Dagmar Lagerberg docent och verksam vid Barnhälsovården, Akademiska sjukhuset, Uppsala, Gunilla Ljungman leg läkare, specialist i barn- och ungdomspsykiatri, psykiatridivisionen, Akademiska sjukhuset, Uppsala, Monica Östberg leg psykolog, Barnhälsovården, Akademiska sjukhuset, Uppsala, Karin Jackson högskolelärare vid institutionen för omvårdnad, Vårdhögskolan i Örebro, Tore Nilstun docent i medicinsk etik vid Lunds universitet.